

Családi levéltár, családtörténet, genealógia

A szélesebb kitekintésű családtörténet és a leszármazási – genealógiai – vonalak rekonstrukciója a főnemesi kultúrában kiemelt jelentőségű, folyamatos foglalatosságra ösztönző szellemi orientáció volt. Nagyobb jelentőségű, mint bármely más társadalmi csoportbelieké. Érdeemesnek látom példákkal szemléltetni a kérdésekre önmaguktól is kínálkozó választ: milyen körülmények tették ezt lehetővé és mi miatt vált olyan fontossá számukra? Mert magától értetődik, hogy háttérben, változatos, magas társadalmi körökben lezajló életeseményeik, társadalmi mozgékonyosságuk és történelmi érzékenységük, műveltségük áll, miközben az írott források hozzáférhetősége előfeltételük is. Otthonukban századok folyamán felgyűlt, elődeik életeseményeit megörökítő és hitelesítő pecsétes jogi és gazdasági okiratok, valamint a személyi jellegű feljegyzések, naplók, levelek állnak, melyek alkalmassá válnak emlékeztük kiegészítésére, meghosszabbítására. (Keszeg 2008: 95, 126–130.) A megőrzött s rendszerezett dokumentumok nyomán vissza lehet nyomozni az ősközig, akik kiválóságuknál – vitéségüknél, magas hivatali beosztásuknál, avagy valamilyen kimagasló kulturális tevékenységüknél – fogva a nemzetség számára dicsőséget, kiváltságokat és egy idő után anyagi jólétet biztosítottak. A megőrzött adatok tükrében nemzedékek hosszú sorára nézve, rögzíteni lehet a felmenő- és lemenő rokonok születési és elhalálzási dátumát, foglalkozását vagy tiszttségét, párválasztási gyakorlatát, házasságkötésének helyét és idejét, a törvényes férj vagy feleség nemzetségi hovatartozását (utóbbiba beleértve az anyai vonalát is, meg a házassági rokonok tiszttségét), családtervezési gyakorlatát, pontosabban gyermekeinek számát. A dokumentumok visszautalnak a sógorsági kapcsolatokra, és ezáltal a bonyodalmas rokoni kapcsolathálóra is. Az egyes generációk egyedeinek élete az adott kor történelmi-gazdasági körülményei, kulturális- és etikai elvárásai, valamint egyéni tulajdonságai, testi-lelki alkata, személyi adottságai közepette alakult más és más milyenné. A prosperálás mellett nem volt ritka a véráldozat, hitszegés, birtokvesztés. A családtörténet ennek megfelelően, visszautalván a történelem korszakaira, azok társadalmi-gazdasági és a mindennapi életének jellegzetességeire, a történet- és a néprajztudomány számára is – ha úgy tetszik, azok segéd tudományaként – hasznos információkat hordoz. Természetesen, a fent említett részletek, a történelem homályába visszanyomozva, mind foghíjasabbak, néha az ismert ős nevével mást nem árulva el.

Két évszázad egy kivonatos leltárkönyv tükrében

A főnemesek genealógiai és családtörténeti kutatásait nagymértéken elősegítette a gondosan megszerkesztett, őrzött és forgatott, történelmi dokumentumokban – kéziratokban, aprónyomatványokban, ikonográfiai emlékekben (festményekben,

fényképekben) – bővelkedő családı levéltárak. Régen minden családnál volt levéltár. Nem dobták ki a leveleket, mint ma. Külön helység volt erre a célra, mennyezetig érő szekrényekkel. Nagy fontosságot tulajdonítottak az iratoknak. A birtokváltozások, az örökösödések, a végrendeletek, a gazdatiszti jelentések, a javítások és restaurálások kiadásainak feljegyzései mind helyet kaptak ott. – mondja Mikes Borbála.

A Mikések gazdag könyv- és levéltáráról több mint 200 évvel korábban is elismeréssel szólt a királyi táblai ülnök, költő, útirajzíró kortárs főnemes, gr. Teleki Domokos (1773–1798). Ő az 1790-es évek végén meglátogatva a főkirálybíró zabolai Mikes János (†1815) uzoni otthonát, ezeket jegyezte fel: „Kastélya nagy és szépen épült, alkalmatosságokkal bővölködik, állólója válogatott lovakkal teli, lóiskolája nagy és fedett, kertje sokat ígérő. Nézd meg azonban ezen gr. házainak belső elrendezéseit, visgáld meg válogatott bibliotékáját, szemléld meg a szép rézmet-szésű képeket: és tapasztalni fogod, hogy ennél a háznál a jó izlés nem idegen.” (Teleki 1796/1993.)

A családı dokumentumok rendszerezési igényének és gyakorlatának, és a belőlük kinyerhető adatok sokoldalúságának jó példája az 1804-ből keltezett, szakszerű, díszes kivitelezésű, aranyozott zöld bőrkötésbe kötött, merített nagy ívoldalakra írt 18. századi oklevél Regestrum (kivonatos jegyzék), élén a zabolai gr. Mikes család festett címerével. Ezt a gépiratos másolatban 338 oldalt kitevő művet egy guberniumi kancellista „állította össze” (Bosnyák 1804). Érdemes áttekinteni a 128 lajstromozott/tematizált iratsomó (fasciculus) címekben megfogalmazott főbb információ-csoportjait. A kötet élén egy-egy 1693-ból, illetve 1696-ból Mikes Mihály báróságáról, illetve grófságáról költ „Flgs. Udvari adománylevél” áll, majd egy nyugta a diplomáért kifizetett pénzösszegről. Hasonlóan fő helyre került a római pápa engedélye Mikes Mihályné Bethlen Druziannának (†1721), hogy jószágában „oratóriumot nyithasson, és abban Szentmise áldozatokat szolgálthasson”. A következő nagy fontosságú oklevélcsozó a nemzetség egymásra következő tagjainak hivatali kinevezéseit (főispánság, guberniumi tanácsosság, a Királyi Táblában aktuálisan, majd rendszeresen betöltött tisztségek (pl. ülnökség, főkirálybírótság, aranykulcsos hívség), és kitüntetések mibenlétét (pl. csillagkeresztes hölgy) tartalmazza. Nagy terjedelmet – 73 iratsomót – foglal el az egyes birtokokkal kapcsolatos iratanyag. Külön helyeken is szó esik egyes ingatlan javak típusairól (birtokok, havasok, malmok, árkok, udvarházak, városi házak és szállások), felbecsült értékeiről, tartozékaikról, leltáráról, használatáról, pl. árendába adásáról, azoknak az tulajdonosok közti elosztásáról, vagyis osztályáról, a leányági jussról. Számadások, kifizetések, visszajáró pénzekről, kölcsönökről szóló elismervények és nyugták tájékoztatnak a pénzügyekről. Önálló dosszié témája a birtoklások lehetséges jogcíme (adomány, vásár, csere, zálog, öröklés, végrendelet). Pereskedések jegyzéke jelzi a hátramaradottak konfliktusait. Conscriptiok, urbáriumok foglalokoznak a jobbágyok szolgáltatásaival. Hivatalos levelek rögzítik a családfők katonai és diplomáciai kötelezettségeit, és teljesítményük elbírálását. Szóba kerülnek jótékonykodások, a különböző szerzetesrendek (pálosok, minoriták, ferencesek) fenntartásához

való hozzájárulások, irodalmi törekvések (pl. közmondásgyűjtemény összeállítása, német nyelvű igaztörténetek megfogalmazása, nyelvújító társasági tagság elnyerése), továbbá helyet kap benne a *Geneologicae Deductiones* (Genealógiai levezetések). Ez egy 25 oldalas „bé kötött könyv” 1748 utánról, különböző *Familiák Deductióival*, valamint 5 további genealógiai tartalmú dokumentummal. A családi leszármazás megszerkesztésének Erdélyben Kemény János volt a kezdeményezője a 17. század közepén. Ő vezette fel elsőként családja elődjének rendjét, amit 1701-ben Mikola Sándor nyomtatott ki. Utóbb Mikola nemcsak a saját, hanem az erdélyi magyar nemesi családok genealógiáját is összeállította és publikálta (Mikola 1731, Deák 1887, W. Kovács 1999: 282). Ekkoriban dolgozott Magyarország első hivatalos levéltárosa (archivarius Hungaricus), Rajcsányi Ádám is a magyarországi legjellegesebb családok leszármazásrendjével.¹⁸

A leszármazási jegyzékek és háttérviláguk

A genealógia az egyed és ősei (*felmenői, aszcendensei*), avagy leszármazottjai (*le-menői, descendentse*) közötti, nemzedékeken átívelő kapcsolatot vizsgálja és rögzíti. A kiinduló egyednek, *gyöknek (ego, probandus)* különböző ügyrendi kérdésekben¹⁹ *őspróbának* nevezett levezetéssel (*genealogiai deductioval*), kellett igazolnia 5-7, vagy több nemzedéken át egyenes-, apa- és anyaiági ősei tisztán arisztokrata eredetét. Elődei sorát szerkeszthette listászerű *ősjegyzékbe* (független időrendi, illetve nemzedékrendi sorba) vagy szemléletesebb, nemzedékenként apai és anyai vonalon is megkettőződő *őstáblába*. A genealógiai jegyzékek másik tömbje egy meghatározott *őspár, a törzs (truncus)* leszármazottainak (*descendentseinek*) folyamatos sorát tartalmazza. A *leszármazási tábla* a közös ős összes férfi és női utódját magába foglalja, a *családi tábla (családfa, törzskönyv)* csak az egyén férfi lemenőire korlátozódik, a *vérrokonsági- és sógorsági tábla* az oldalági- és/vagy házassági rokonságra is kiterjed (Petz 2003). A nemzetségi leszármazási táblát képi formában is megszerkeszthetik, ahogyan azt Haller Ferenc munkáján láthatjuk a zágoni Mikes kastély kiállítótermében.

A *Mikes Regestrum* – a továbbiakban: RegMi – két iratcsomója tartalmaz genealógiai jegyzékeket. Az egyik a *Geneologicae Deductiones* (Genealógiai levezetések),²⁰ a másik a *Compositionales – Contractus Perennales* (Tartós szerződések – megállapodások).²¹ Az első egy többnyire évszám nélküli, 25 oldalas, *Familiák Deductióival* betöltött, *bé kötött Könyvből* és 7 különálló lapból áll. Kiinduló levezetése – *Ab Anno 903. usq 1748. – Almus I. Magyarok Vezérétől fogva II. Josef Császár Uralkodásáig valo Deductio* – azt sejteti, hogy a lényege a jelenleg élők

¹⁸ *Rajcsányi Ádám* címszó. (Wikipédia.)

¹⁹ A név-, cím-, jogok törvényes használata előfeltétele volt pl. a kamarási hivatali megbízatásnak, vagy a máltai lovagrendbe való bejutásnak.

²⁰ RegMi 115.

²¹ RegMi 85.

minél távolabbi múltbeli, minél nevesebb elődökkel való folytonosságának kimutatása. Két keltezett okirat szerepel ebben az iratcsomóban, egy 1679-es, illetve egy 1713-as. Az előbbi szerint Boros László fizetség ellenében elfoglalja Báthory Sofia kisajátított krasznai és tasnádi uradalmát, ehhez a *Perhez kell mind a két Részről Producált Geneologica Deductioról szollo Levél.*²² A későbbi, 1713-as dokumentumot, mely néhai zágoni Mikes Boldizsár utódainak a kegyvesztett és kivégzett Mikes Pállal való kapcsolatára kérdez rá, hatóságilag rendelték meg, nyomozás céljából.²³ Mikes Pál, Zágoni Mikes Kelemen édesapjának a „vétké” az volt, hogy részt vett a Thököly-féle kuruc mozgalomban, ami miatt Fogarasban „szörnyű kínzásokkal ölték meg”.²⁴

A korai genealógiai levezetések összefüggésben állnak a székelyföldi birtokjog 16. századi változásával, mely a Mikes család életében is nyomon követhető. A törzs számontartott ősatya Mikes Miklós *széki első, primor*. A családi hagyomány úgy tartja, hogy a neve (1500 körül) első ízben a székelység jogfosztása ellen – a *székely örökség* sérthetetlenségéért és az adómentességért – szót emelő agyagfalvi gyűlés aláírásán szerepel. Ez azonban nem igazolható. Legalábbis nem szerepel Balogh Judit tanulmányában, aki székenként felsorolja az aláírók nevét (Balogh 2006). A jelzett gyűlés a székelyek szabadságjogainak veszélyeztetése ellen szólalt fel.

A székelyek kezdetben földközösségben művelték a földjeiket, a szántót évenként nyilakra osztva. A primoroknak, a rájuk nehezedő nagyobb terhek – a tisztségviselés, valamint a katonaság nehezebb feladatai – miatti ellenszolgáltatásként a közföldről eleve az átlagosnál háromszor több nyíl járt. Ez a vagyoni differenciálódás korai megjelenéséhez vezetett. Saját örökség, vagyis apáról fiúra szálló magánbirtok is járult hozzá, mely nem az első foglalásból irtással megszerzett tulajdont jelentette, mint a magyarságnál általában, hanem, mint Tüdős S. Kinga írja, az „e témakörrel foglalkozók véleménye szerint eredetileg a székely örökség azt a birtoktestet jelentette, amelyet a székely a letelepedéskor vagy később, de hadi szolgálattal szerzett, illetve foglalt el. Első foglalásként (*primae occupationis tempore*) mint önálló birtok, így szállhatott fiúról fiúra. Ehhez fiági örökségként kapcsolódhatott még az apa által életében szerzett új vagyon. Az úgynevezett ősi ingatlan, a székely ősi vagyon az akkori felfogás szerint elsősorban nem az egyént, hanem a nemzetiséget, a családot illette.” (Tüdős 2008: 210.)²⁵ A földbirtoklás szabályozása, mint a Székelyföld autonómiájának alapvető joga, akadályozta a feudális királyi hatalom kiterjesztésének szándékát, ezért azt az önálló erdélyi fejedelmi hatalom a maga társadalomalakító elképzeléseinek a szolgálatába állította (Egyed 2002). Első lépésben átalakította a székelység társadalmi struktúráját. A primori és lófői rend felsőbb rétegét nemesi jogokat bíró renddé, a közszékelységet részben *darabont* (gyalog katona) vagy *libertinusi* (szabad székely) renddé, részben jobbágyi réteggé ala-

22 RegMi 115/2/1679. Boros, a Pop Antal szerkesztette, Mikes Imre felmenőit számbavevő őstábla 10. generációjában szerepel.

23 Inquisitorie Relatoria (RegMi 115/3/1713).

24 Cserei naplójának feljegyzését Szegedy-Maszák Mihály idézi (Szegedy-Maszák 2011); Cserei 1994

25 E kérdést Egyed Ákos tanulmánya (2002) alapján foglalom össze.

kította át. A székelység két harmadát kitevő régi gyalogrend öröksége a kincstár-, illetve a primorok, lófők, tisztségviselők, röviden: a kialakuló földesúri réteg kezébe került. A nemesi jogállású birtokká vált székely örökségre a felsőbb rétegek igyekeztek fejedelmi megerősítést kérni. Ezt *nova donationak* (új adomány) nevezték. A Nagy Lajos király reformjaként bevezetett *nova donatio* olyan feudális adománybirtok volt, mely a korábbi, nemzetségen belüli öröklés jogát csak az egyenesági leszármazóra, a fiú- és esetleg leánygyermekre korlátozta. (Engel 1997.) Az adományozott hűtlensége, vagy nemzetsége kihalása esetén az adomány (vissza)szállt a királyra, vagy fejedelemre. A székely örökség az 1550-es udvarhelyi nemzetgyűlés kiállása szerint még magszakadás és hitetlenség esetén is a székelyeké maradt, az atyafiákat illette, de 1562-ben a segesvári országgyűlésen már kimondták öröklési jog hitszegés miatti megvonását. (Engel 1997: 2.) A későbbi fejedelmek fontosnak tartva a székelyek katonai szolgálatát, igyekeztek a hagyományos kedvezményeiket visszaadni. I. Rákóczi György arra gondolva, hogy „ezzel az örökséggel anyagilag támogatva érezhették magukat a katonai szolgálattal járó terhek vállalásában”, 1636. január 30-án, Szamosújváron kelt kiváltságlevelében „az összes székelyeknek azt a kiváltságot adja, hogy közöttük magszakadás ezentúl magtalan halál esetén sem állhat be, sőt a magvaszakadt javai sem a kincstárra, hanem annak mindkét ágon való rokonaira szálljanak által”.

A Mikes regesztrum, a 16. század 60-as éveig visszavezethető genealógiai okmányainak címeiből – *Truncus Mikes Sigmond*,²⁶ *Zágoni Mikes Familiának Deductioja*,²⁷ *Zabolai Mikes Jánosrol és Papolczi Mikes Miklósrol valo Geneol.*,²⁸ *Bessenyei Borbárától való Mikes Gábor Geneológiája*²⁹ – gyanítható, hogy a család különböző ágairól szólnak. E 16–17. századig visszatekintő genealógiai stúdiuumainak fontos mozgatórugója lehetett a család egyes törzseihez („*Truncus*”), illetve ágaihoz való tartozás bizonyítása, mely egyszersmind a jószágaikhoz való jogot is magában foglalta. Rekonstruálásukat már az egyidőben több helységben is bírt részjószágok, a források egymásnak ellentmondó adatai, hiányai, a nevek ismétlődése miatt sem vállalhatjuk fel, de az bizonyos, hogy az uradalmi centrumok Zabolán, Papolcon és Zágonban helyezkedtek el, *A Zabolai jószágról és a Zabolai Mikes Familiának 3 féle Ágairól u.m: Zabolai, Papolczi, és Zágoni Mikes Familia Ágáról szollo Levelek*³⁰ értelmében is.

A zágoni ág első képviselője a regestában említett Mikes Miklós volt, aki sok pereskedés után 1575-ben kiegyezett a zabolai Mikes I. Mihállyal.³¹ Utóbbi, az ősanya első dédunokája³² lett a győztes, aki már 1567-ben János királytól a szomszédos Pa-

26 1602–1603-ban Zabolán primor (Balogh 2006: 146). 1609-ben Báthory Gábortól pávai jószágaira *nova donatio*t nyert, majd kegyvesztetté vált, Bethlen Gábor felmentette, és 1626-ban Zágonban megüresedett adománybirtokot kapott (RegMi 115/1/13).

27 RegMi 115/1/14-15.

28 RegMi 115/8.

29 RegMi 115/1/11.

30 RegMi 49/1-2a-e/1607-1692.

31 RegMi 54/1.

32 Az egyes szereplők kilétét a Mikes de Zabola family alapján azonosítottam.

polcon 12 ház jobbágyot kapott, majd 1584-ben Báthory Zsigmondtól feleségével, László Ilonával 8, illetve 6 orbaiszéki faluban fekvő jószágaira nova donatiót, Papolcon és Zágóban is kúriával. (Pálmay 2000: 308.) Zágóban éltek leszármazottaik, a Thököly-féle összeesküvésben résztvevő, kivégzett Pál, és fia, Mikes Kelemen, a *Törökországi Levelek szerzője*, aki II. Rákóczi Ferenc fejedelmet a szabadságharc elbukása utáni száműzetésébe elkísérte. A Lipót császárhoz való hűtlenség miatt és fiú utód hiányában ez az ág kihalt, és a birtok visszazállt a kincstárra, amely azt a Szentkeresztyeknek³³ adományozta, akik Apaffi fejedelem idején költöztek át Magyarországról. András nevű családtagja az erdélyi Cancellária kitűnő jogászként emelkedett 1713-ban a bárók sorába. (Pálmay 2000 II.: 421.) A Mikes ősatya másik dédunokája, György, a regestában említett papolci Mikes Gábornak³⁴ a fia szintén Báthory Zsigmondtól, 1584-ben Zágóban kapott kúriát, és ugyancsak nejestől, és több faluban új birtokadományt (Pálmay 2000: 308). Az ő fiúknak, Boldizsárnak Papolcon 1614-ben 44 jobbágya volt.³⁵ Ez az ágazat szintén kihalt. Az ősatya harmadik dédunokája, Benedek, papolci nemes, 1614-ben 94, az unokája, Zsigmond Zabolán 31 jobbággal bírt (Pálmay 2000: 308, Balogh 2005: 210). Borbáláék tőlük származtatják magukat. A négy Mikes-birtokos 1614-ben 12 helységben 179 jobbágyot tartott (Balogh 2005: 210). Zsigmond 1626-ban Bethlen Gábortól ugyancsak Zágóban nova donatios birtokot nyert. Fia, Kelemen, a rendek elnöke (1659), háromszéki főkapitány (1679) és az ő gyermeke, Mihály (+1721), Apaffi Mihálytól 1679-ben megkapták a kegyvesztett Béldi Pál uzoni *portioit*.³⁶ Ez tette lehetővé az uzoni ág kiválását a törzsből. A nemzetség férfitagjai a 18. században 17 vármegye 86 helyiségében birtokoltak különböző jogcímű fekvőjószágokat.

Mintegy 200 éves, különböző családokkal kötött házasságok által bonyolított leszármazási vonalat rajzol meg az alábbi ősjegyzék: *Geneologica Deductio Miháltz Miklóstól el kezdve G. Mikes Antalig u.m. Bethlen Miklos/: kinek felesége Miháltz Helena/: nemzi Bethlen Ferentzet – Betlen Ferentz/: kinek felesége Kemény Kata:/ Bethlen Farkast – kitől születik Bethlen Druzsiána, ki felesége G. Mikes Mihálnak – kitől Mikes Ferentz – kitől Mikes Antal Ns Háromszék Fő Király Bírája.* (Bosnyák 1804: 115/6.)

Az ilyen esetekben feltehetően a *nova donatios* birtokot kiérdemlő egyik vagy másik őstől való leszármazást kellett bizonyítani, mert az adományt általában, ha az adománylevél külön nem jelezte, csak a kedvezményezett közvetlen fiúági leszármazottai örökölhették, akik aztán akár pereskedhettek is elhalt apjuk külső és belső jószágainak, jobbágyainak és zselléreinek megosztása fölött. Ezt tette az 1721-ben elhunyt Mikes Mihály két fia, Ferenc és István is. Az adomány csupán az azzal kitüntetett egyén hűtlensége, vagy nemzetségének kihalása következtében szállt vissza eredeti tulajdonosára, a királyra vagy fejedelemre, aki belátása szerint dön-

33 Ők adományos nemességüket 1646-ban nyerték (Gudenus–Szentirmay 1989: 341).

34 RegMi 49/2a/1609.

35 A család tagjai jobbágyainak számát a Bethlen Gábor-féle lustra szerint közlöm (lásd Balogh 2005: 179–181, 210).

36 RegMi 50/5-6/1679, Pálmay 2000: 311.

tött róla (Engel 1997: 2).³⁷ Jó példa erre Mikes Zsigmond, Mihály, Pál és János esete, akik hírhedt vétkükért – a szentléleki Tarnóczy Sára elrablásáért – majdnem elveszítettek birtokukat: „per Notam a Kézdi és Orbai Székben u.m. N. Nyujtodon, Osdolán, Gelenczén, Csomorton, Maxán, K. Nyujtodon, Polyánban, Szász-Faluban, és Zabolán levő Székely Jóságokat el veszítik – melyek Imets Judithnak Apor Lázár Feleségének – Imets Helenának Janko Mihály Feleségének és Imets Eufrosiának Boer Simon Feleségének ad utrumque sexum bizonyos Sumáig conferálattnak. – A fenn említett, és Notált Mikesék meg grátiáztatván az Ősi Jóságjokat a Fejedelem által penes exoluonem Summa investitas vissza nyerik.”³⁸ Bethlen Gábertól kegyelmet nyerve, másokra átruházott jószágaitak pénzért valóban visszaválthatták.³⁹

Tehát a kérdéses birtokhoz való jogot a leszármazási vonal pontos követésével lehetett bizonyítani, és fordítva, azzal lehetett tiltakozni a jogfosztások ellen, amint azt Kuun Farkas esetében megfigyelhetjük. Ő a zágoni „Mikesiánum” Szentkereszty kézre juttatása ellen, birtokvesztése miatt 1730-ban több családon átvonuló ősszálas (*Heraldikai Lexikon*) genealógiai okirattal fejezi ki és támasztja alá tiltakozását, lévén a zágoni Mikes Helena, Kelemen testvére leszármazottja: „1730. Kunn Farkas, ki Fia Mátyásnak, ki Fia Káli Kunn Lászlónak Daczo Helena Anyától – ki Leánya Sepsi Sz. Iványi Daczo Ferentznek Mikes Helena Anyától ki Leánya zágoni Mikes Boldisárnak – ki Fia Mikes Györgynek, ki Fia zágoni Mikes Gábornak – maga és több Atyafiak Nevekben Contradicál, protestal a Szentkereszti András által a Mikesiánum Zágonban, Papolcán, Kőröspatakon, Kovásznán és Barátoson etc. el foglalt Jokért és Possessoriumokért.”⁴⁰ Ezzel visszaigazolja, hogy a zágoni birtok első tulajdonosa Mikes Gábor, az ősatya unokája volt, akihez az ő családja negyedízigleni nőágon kötődött. Ha a kérdéses birtokok egyrésze az ősapák idejéből származó székely örökség is volt, az ágalapítók már éltek a fejedelmi megerősítéssel és/vagy nova donatiókkal, ami felülírta a nemzetségi örökösödési törvényeket.

Az egykori nemzetségi összefogás rokoni szinten, örökös ajándékozási szerződés révén mégis működött: „Zágoni Mikes Páll, és Sepsi Sz. Iványi Janko Miklos Relictaja Mikes Kata Asszony között költ örökös Compoo. Az Özvegy t.i. Mikes Pálnak és Maradekinak cum Evictione Barátoson levő minden Jussát örökösön oda ajándékozza.”⁴¹

37 A Nagy Lajos kezdeményezte donatiót megelőzően „A nemzetségi jogban gyökerező magyar felfogás szerint örökösnek számítottak – korlátozás nélkül – az egy apától született fitestvérek, továbbá a rokonság mindazon tagjai, akik még osztatlanul éltek a közös jószágon, tekintet nélkül arra, hogy rokonságuk hányadfokú. A hűbériség tradíciói viszont, amelyek egyebek között a normannok szervezte nápolyi királyságban is uralkodtak, az adománybirtok örökölhetőségét az egyenes ági leszármazókra korlátozták, és örökösként csak a fiú- és esetleg a leánygyermeket vették számba.” (Engel 1997: 2)

38 RegMi 115/5c. Kővári Lászlótól tudjuk, hogy a büntetés oka nem a leányrablás volt, hanem az, hogy a „hazából kifutott”.

39 RegMi 115/1/c.

40 RegMi 85/1/2 – ide tartozik: RegMi 85/1/3.

41 RegMi 85/5.

A zágoni férfiágon kihalt ág birtokait Borbála elődei, oldalági rokoni helyzetük révén sem kaphatták volna meg. A főágot továbbvivő Benedek örökségéből viszont minden bizonnyal jutott nekik is. Méginkább az uzoni ágbeli öszsüleik, Mikes Mihály (+1721) és felesége, Bethlen Druzianna (+1721) javaiból, az Apaffi Mihálytól kapott mindkét nemre kiterjedő uzoni⁴² és magyarcesztvei⁴³, adományos örökbirtokból, meg a báróit követő grófi rangból.⁴⁴ A Borbálának édesapja hetedízigleni leszármazottja volt nekik, és a Mikes örökség átszállását nagyapjától kezdve ismerjük. Mikes Árpád (1835–1899, Borbála dédapja), amíg élt, fiának, a császári-királyi testőr tisztséget viselő, legtöbbször Bécsben tartózkodó Kelemennek megelőző örökségként (Tárkány Szücs 1981: 712) a földje 1/6-át adta át, amit az bérlővel műveltetett meg, de halála után Kelemen örökölt mindent, mivel élő fiútestvére nem volt, húgának pedig föld nem, csak juss járt. 1919-ben ő is elhalálozott. Még kiskorú fiai közül Sándor (1905–1945) a szászfenesi, Mihály, Borbála édesapja a cesztvei hagyatékot örökölte, azzal a korlátázással, hogy „amennyiben gr. Mikes Mihály törvényes leszármazók nélkül halna meg, ezen ingatlanokra az utóöröklési jog testvérét, gr. Mikes Sándort, vagy ha ő már nem élne, legidősebb fiát, vagy egy általuk közösen kijelölt gyermeket fogja illetni.” Megtiltják ennek az ingatlanok az elidegenítését.⁴⁵ E kitételek jelzik, hogy az öröklésben az ősiség elve érvényesült, mely a vagyonnak a nemzetség kezén való megtartását, forgalmának korlátozását biztosítja: „a közvetlen vérségi kapcsolatban levő férfiak között a törvényesen örökölt fekvő jószág, tehát a föld tekintetében a vizszonos és kölcsönös átszállás, öröklés és háramlás áll fenn, az ilyen földhöz nemcsak a férfi örökösnek, hanem a fokozatosság szabályai szerint minden utódnak és elődnek is joga volt. [...] Az ingatlan birtokosa a rendelkezési jogát csak korlátoltan gyakorolhatta, mert az ingatlan állagát teljes egészében meg kellett őriznie az utódok részére, vagy ha közvetlen leszármazói nem lettek volna, [...] az osztályos atyafiaknak.” (Tárkány Szücs 1981: 710.) Ugyanezt a törvényt tartották tiszteletben a gyermektelen állapotban végrendelező Mikesek is. Így pl. Mikes Mihály, aki minden javát feleségére, Paczolay Borbálára hagyja, azzal a feltétellel, hogy semmit el nem adhat, mert javai az asszony halála után a hagyakozó fiútestvéreit, vagy azok leszármazottjait illetik.

Előkelő rokonságok, házasságok

A 18. századi Mikes-Regesztrumban az említett külön genealógiai iratcsomó⁴⁶ mellett a *Compositionales – Contractus Perennales*, a tartós szerződések közé is kerültek (nemzedékrendi) jegyzékek⁴⁷. Maguk a megjelölt témák is sokat elárulnak a

42 RegMi 50/26/1678.

43 RegMi 16/2/1670.

44 RegMi 1/1/1693, 1/1/2-3/1696.

45 Tulajdoni Lap

46 *Geneologicae Deductions*. (Bosnyák 1804: 115.)

47 Bosnyák 1804: 85. A korabeli jogi nyelv kifejezéseinek értelmezésével kapcsolatban lásd Vajda 1830.

besorolt iratok értelméről-céljáról. A már említett legelsőnek a címéből, mely szerint a levezetés 10–18. század közt eltelt, Álmos vezértől a II. József-ig tartó hosszú időszakra szól, kiderül, hogy egyik lehetséges cél a minél távolabbi múltbeli, minél nevesebb elődök kimutatása. Egyes esetekben a dokumentum címjegyzéke a vizsgált egyén vagy törzs megnevezése mellett a legelső keltezési adataira is hivatkozik. Pl. „Bethlen János – 1334”, vagy „Kálnoki Máté és Demeter – 1426”. 18. századi iratok arról tanúskodnak, hogy a család az akkori rokon, vagy házassággal rokonná váló *Familiák* leszármazás rendjére, múltjára is kíváncsi volt. Genealógiájuk megszerkesztésének célja vagy megszerzése az ilyen módon hozzájuk kapcsolódó nemzetségek előkelőségének ellenőrzése, illetve igazolása volt. A „bekötött könyv” lapjain ott találjuk a fent említett Mikes Mihályné Bethlen Druziannának összálú leszármazási vonalát: „*Geneologica Deductio Miháltz Miklóstól el kezdve G. Mikes Antalig u.m. Bethlen Miklos/: kinek Felesége Mihaltz Helena:/ nemzi Bethlen Ferentzet – Betlen Ferentz /: kinek felesége Kemény Kata:/ Bethlen Farkast – kitől születik Betlen Drusiánna, ki Felesége G. Mikes Mihálynak – kitől Mikes Ferentz – kitől Mikes Antal 'Ns Háromszék Fő Király Birája'*”.⁴⁸ A Bethlenek nagy múltjára a *Bethlen János Deductioja ab Aō 1334*⁴⁹ című irat hivatkozott. Mikes Mihály édesanyjának, Kálnoky Zsuzsannának a nemzetségét 1426-ig vezették vissza.⁵⁰ Unokamenyüket, Mikes Antalné Haller Zsuzsát 17. századi őseiig.⁵¹ Magyarcsesztvei levéltárunkban őrizték gr. Haller Jánosné, erdélyi *gubernátor* (guberniumi kormányzó) özvegy felesége, *árva Daniel Sófia* 1788-ban keltezett végrendeletét, melyben az unokáinak Mikes Antal lánygyermekére hagyott örökségét jelöli meg.⁵² A Hallerekkel évszázadokon áthúzódó, folytonos családi kapcsolatot tartottak fenn. Mikes Imrének, Borbála grófnő öccsének mellékágakra és a beházasodott családi vonalakra is kiterjedő *ősfájában*⁵³ 14-nemzedékben szerepelnek Hallerek, hol férfiak, hol meg nők. Előbbiek köréből br. Haller István (†1710), akárcsak fia, János, (1591–1657) főispánként, valamint császári, illetve erdélyi fejedelemségi tanácsosként, közigazgatási elnökként, míg Péter (1500–1569) és Gábor (1558–1608) pluszban még kincstárnokként is szolgált. A leszármazási vonal legkorábbi képviselői az 1480 körül Ausztriából Magyarországra áttelepült magyar királyi tanácsos Haller Ruprecht (1452–1513), és az 1388–1454 közt még Ausztriában élő Haller zu Ziegelstein Péter.

A leszármazási levelekben számontartott rokonaik között ott találjuk a Gyulafiakat,⁵⁴ Keményeket, Kendieket, Károlyiakat, Barkócziakat, Kornisokat, Tormákat,

48 RegMi 115/1/6.

49 RegMi 115/1/7.

50 *Kálnoki Máté, és Demeter Geneol, kik 1426-ban éltek.* (RegMi 115/1/23.)

51 *G. Haller János Deductioja – kinek Felesége Kornis Kata volt.* (RegMi 115/1/4.)

52 A Mikes család Maroscsesztvei Levéltára: 0022-23.

53 A fa alakban ábrázolt vérrokonági táblát az alábbiakban részletesebben bemutatandó Pop Antal készítette.

54 RegMi 115/1/2.

Petkieket, Telekieket, Huszárokat, Kendeffyeket,⁵⁵ Csákyakat és Pétsieket,⁵⁶ Nemeseket, Mikókat, Daczókat, Hentereket, Bélieket⁵⁷ és sokan másokat.

A 20. században ketten is mélyre ástak Mikes Imre és Borbála őseinek és közelebbi elődjének, rokonainak a leszármazási rendjébe. Először édesapjuk, Mikes Mihály, aki a *Pepita füzet*ben összegezte eredményeit, majd később a család régi barátja, segítője, Pop Antal mérnök. A mozgássérült Mikes Mihály szenvedélyes foglalatalkodásában, minden bizonnyal nagymértékben támaszkodott a családi levéltárra. *Papa a háborúval és kitelepítéssel elveszett értékeink közül talán a levéltár elpusztulását sajnálta leginkább. Ő fiatalon sokat foglalkozott az adatok kutatásával, a családfa kiegészítése céljából. Azt mondta, hogy ott annyi minden adat volt, hogy egészen Árpádházi Szent Erzsébetig vissza lehetett vezetni bizonyos felmenőit a családnak a Bethlen- és Bánffy-ágakon* – emlékezik vissza Mikes Borbála grófnő. A Mikes Mihály 120 oldalas *Pepita füzet*ébe bekerült genealógiai lajstromok összeállítására komoly kutatómunkát igényelt: amikor elakadt a saját forrásai között, illetve amikor azok megsemmisültek, „csodálatos adattárral” rendelkező arisztokrata barátaihoz fordult, így Bethlen Györgyhöz, Szentkereszthy Bélához, a Hallerekhez. Bethlen György kiváló mintákkal is megajándékozta, így a Bethlen család történetét 4 lepedőnyi ívben átfogó genealógiai táblázatával. *Gyuri bácsi kockás papírra írta – hogy könnyen tudja a sorokat tartani –, ezeket a dupla ívet egymásután kell ragasztani, így egy hosszú kígyó lesz belőlük.*

Hasonló jeles mintaként szolgált, az áttételeken keresztül a Bánffy család eredetét is jelző, a keresdi levéltár „*Causa Apaffyana*” iratcsomójában levő bethleni gr. Bethlen és az apanagyfalui Apaffi család származékrendjének a táblázatos bemutatása,⁵⁸ mely előtt a következők is olvashatók: „*A leszármazás amellet, hogy táblázat alakjában is fel van tüntetve, okmányba is van foglalva, amely az alábbi mondattal kezdődik: »Secolo 13. sub rege IV. Béla, vixerat Apa Filius Joannis Comititis de genere Becha prout Litterae de Ao. 1258 emanata per Fiscum in haec Causa productae testentur.« Ehhez hozzá tehetjük, hogy János comesnek – főispánnak – apja Ant volt és szintén comes, ő azonban sem a táblázaton, sem az okmányban megnevezve nincsen.*” A táblázatból a Bethlen őstől kiinduló 8. oszlopban találjuk, Alexium (1478–1559) alvajda alá írva los. [losonczi] Bánffy Druzs[ianna] nevét, majd ettől felfelé egy sereg további őst, többek közt a közismert Károlyi, gr. Rhédey, gr. Teleki, gr. Pekri és Vay családokból.

A genealógiai levezetések egyik megbízható forrása a *Gothának* emlegetett német birodalmi és osztrák császári családtörténeti almanach volt.⁵⁹ Ez 1825 óta hivatalos nyilvántartásszerűen, rangok szerint külön kötetekben közölte a magyar

55 RegMi 115/1/8/3.

56 RegMi 115/1/8.

57 RegMi 115/1/24/a, b, d, e, h.

58 A dokumentum másolatát a család őrzi, levéltári jelzet nélkül.

59 *Gothai almanach* címszó. (Wikipédia.) E családtörténeti évkönyv eredeti német neve: *Gothaischer genealogischer Hofkalender* (Gothai származástani udvari kalendárium). A magyarok a francia kiadás címét – *Almanach de Gotha parafrázálva emlegették.*

grófi és bárói családok adatait is. *Igazolni kellett az Országos Levéltárból a család rangját, vagy ha ez már megvolt, akkor évente lehetett beküldeni az új családtagok születési vagy elhalálozási adatait. S a frissen megjelent kibővített köteteket kérésre megküldték a családnak. Mi is örököltünk néhányat, miután a sajátjaink elvesztek. Apám is azokból dolgozott.* Meg persze a magyar családtörténeti munkákból, így Nagy Ivánból (Nagy Iván 1857–1868) meg Kempelen Bélából (Kempelen 1911–1932) és másokból.

Mikes Mihály (mint bárki más) genealógiai levezetéseinek egyik célja a család és rokonsága régmúltba nyúló származásának kimutatása, mely révén a Keményeken, Bethleneken keresztül eljut *az Árpádházi IV. Béla királyig*. A családi öntudat megerősítése mellett e törekvésével hozzájárult a rokonsági kapcsolatok felismeréséhez, tudatosításához és ápolásához. Kiderült, hogy a főnemeseknél mindenki mindenki-vel rokon – mint ahogyan azt Mikes Borbála grófnő is állítja –, csak a fokok számában, az egyenes-és oldalági helyzetben, valamint a leszármazási és/vagy házassági rokonság tekintetében vannak különbségek. A genealógiai hivatkozásoknak, összefüggésben a társadalmi és vagyoni helyzettel, valamint a birtokközponttal, a párválasztásban is volt szerepük. Előfordult, hogy egyik-másik főnemes a szomszéd lányát szemelte ki menyül, főként, ha annak a hozománya is szomszédos volt az övével, mert az összefüggő területeket könnyebb kezelni, mint a szétszórtakat. Végrendeletek és telekkönyvek is hozzásegíthettek az ügyben való tisztánlátáshoz. De ez nem volt általános.

Bizonytalannal ezzel függött össze, hogy *a családfának egy feljebb való részén* a feleségek többnyire székelyföldi családokból – Cserei (Pálmay 2000 I.: 104–108), Daczó (Pálmay 2000 I.: 128–130), Henter (Pálmay 2000 I.: 206–207), Imecs (Pálmay 2000 I.: 214–217) – származtak. Csesztvén viszont már mások voltak a szomszédok. A székelyek zömmel csak ármális nemesek voltak, mert *akkor nem voltak még a grófi rangok. A Bánffyok kivételek, mert azok a hét vezérrel jöttek be. Az 1700-as években Lipót császár adott egy csomó nemesi rangot. Az 1800-as évek elején a családfa szerint már mindenkinek megvolt a rangja.* A legkorábbi adat szerint az első Daniel 1393-ban Nikápolynál harcolt, Daniel Péter pedig 1444-ben Várnánál esett el. Egyik Daniel család 1554-ben már Székelyföldön kívüli birtokkal is rendelkezett. (Balogh 2005: 36, 38.) 1737-ben és 1759-ben, majd 1919-ben kaptak magyar-erdélyi, illetve magyar bárói rangot (Gudenus–Szentirmay 1989: 327, Gudenus 1990: 283), míg a Borbála grófnő által hasonló összefüggésben említett Zeykek 1441-ből származó nemeslevelük ellenére csak 1894-ben (Gudenus–Szentirmay 1989: 344).

Az apai és anyai ágon való nemesi származásnak minél több nemzedékre visszamenő igazolása, amit a genealógiai irodalom őspróbának nevez, szükséges volt a különböző rendekbe való belépéshez, tisztségekbe való beavatáshoz. Pl. Mikes Borbála szerint régebben a Máltai Lovagrendbe csak azt fogadták be, aki legalább 10 generációra visszamenően igazolni tudta az arisztokrata eredetét.

A fennmaradt genealógiai munkák műfaját az általam olvasott genealógiai szakterminológia fényében (pl. Vásony 1998–2012, *Heraldikai Lexikon*) pontosan nem

tudom meghatározni, legfeljebb csak körülírni. Ennek az egyik oka az, hogy szerkeztileg és számozásilag nem követik az előírást.

A *Pepita füzet* változatos anyaga jórészt őslajstrom, a vizsgált egyének, illetve családok elődjeinek, összes férfi és női őseinek jegyzéke, őspróbája, minél több generációra összeállítva. Mikes Mihály a közeli felmenő nemzedékek tagjait formailag áttekinthetőbb őstáblán ábrázolta, több nekifutásban. Előbb, sajátmagától számolva ötödízigen, tehát az ükszüelőkig, aztán a nagyapa személyétől indítva hetedízigen. Majd a továbbiakban a 7–13. felmenő nemzedék esetében átváltott a 2, 4, 8, 16, 32 és 64 soros – részletes – őspróbás formára, melyhez kiegészítésként, de mind kivonatosabban, további 3 generáció (a 128-, 256- és 512-os jegyzék) becsatlakozó újabb családjait említette meg. Elkészítette felesége, Bánffy Eszter, továbbá unokatestvérei (Mikes Kata, Mikes Nicolette, Mikes Éva), házassági rokonai (Ugronné Bánffy Mária, dr. Fornet Béláné Zeyk Erzsébet), családjai ősfáját. Külön családokból kiindulva is foglalkozik a felmenők rajával, akik közt ott találjuk a Bánffyakat, Zichyeket, Wesselényieket, Bethleneket, Jósikákat, Keményeket, Bornemiszákat, Horváth-Tholdykat, illetve Petrichevich-Horváthokat, Inkeyeket, Vayakat, Wassokat, Barcsayakat, Tholdalagiat, Rhédeieket, Hallereket, Csákyakat, Kornisokat, Kendeffyeket és másokat. De nem rokon családokról is készült ősjegyzék, így pl. a Degenfeld-Schonburg-ról.

Impozáns munkát végzett a család genealógiájának feltárásában Pop Antal építésmérnök. A főnemes Bánffy-Zichy és a görögkatolikus lelkész Pop család közt már a nagyszülők korában baráti viszony állt fenn. Mindkettő Aranyosgerenden élt, mindkettőben 9 gyermek született, akik egymással sokat játszottak. A kommunizmus idején mindkét családot meghurcolták, a lelkész egyik lánya hozzáment egy román–szász vegyes házasságból született, politikai okból tíz évre bebörtönzött, és a börtönben Márton Áron közreműködése nyomán pappá felszentelt, majd Dobruzdzásba kitelepített fiatalemberhez, amely házasságból öt gyermek született, köztük az említett Pop Antal. A régi barátságot Kolozsváron a második és harmadik generáció tagjai is megőrizték és továbbvitték, a nehéz időkben anyagi, és szellemi vonatkozásban is kölcsönösen segítve egymást. Antal, állását is felhagyva, nagy részt vállalt a megvakult Mikes Mihályné gondozásában, háza rendben tartásában, és a nyugdíjba vonuló Borbála családörténeti kutatásba való beavatásában. E célból, művelt, a Bibliában és egyháztörténetben jártas, francia, angol, német, román latin, és magyar nyelvet ismerő emberként, autodidakta módon beleásta magát a genealógiába és 230 bibliográfiai tétel felhasználásával kiváló elemzéseket végzett el.

Igen jelentősek a Pop Antal által összeállított, Bánffy és Béli férfiági, e nemzetségek ágait és generációt magukba foglaló leszármazási táblák, vagy még inkább lajstromok, a legkorábbról ismert őstől indítva, máig. A Bánffy ősokeket a 25, a Bélieket 16 generációig vitte el. *A köröspataki ns. Kálnoki Istvánné uzoni ns. Béli Anna XVI. századból kiinduló őstábláján* a 8192-es jegyzékig, vagyis a 13 generációig nyomoz vissza. E felmenők közt sokszor bukkan elő a Bánffy név, ami a 4097. szám alatt a *Dienes de genere Tomaj 1200~†1222 Abádon, Szolnok vm.* való Bánffy ősig vezet vissza.

Pop Antal Mikes Imrének többféle őstáblát is készít: egyfelől egy olyan 16 generációs egyszálú ősláncot, melyben nemzedékről nemzedékre kizárólag csak a közvetlen apaági felmenők és házastársuk szerepel (vagyis az apa, a nagy-, déd-, ük- és szépapa, valamint a feljebbiek láncolatát nemző ősatyák, őszüllők). Ezzel ellentétés elvű az az őstábla (családfa), mely szintén Mikes Imrétől indít, de valamennyi felmenőt számba vesz. A 28, folytonosan megkettőződő taglétszámú nemzedék végső jeles személyisége, a 82378753. sorszámot viselő Ont vezér, a Bánffy család egyik nemzetségi őse, akárcsak a 27. nemzedékben Béli, Mikes és Bánffy vonalon egyaránt jelen levő IV. Béla király. Érdekes kísérlete Pop Antalnak a család ősei és az angol királynő ükanyja, Rhédey Klaudia rokonságának, fel- és lemenő ágainak, generációs távolságának a studiózása. Ezt 12 rokoni vonalon közelíti meg, melyeken mindkét irányban 5-7 nemzedéknyi az előd és utód közti távolság. Látványosak Pop Antal grafikus szerkesztésű leszármazási táblái is. Ilyenek a Mikes Imrétől 5 generációval feljebb álló Teleki rokonokéi. Mikes Imre ükszüleinek, széki gr. Teleki Ferencnek és losonczy br. Bánffy Erzsébetnek Ágnes nevű lánya 1833-ban házasságot kötött a Waldeck család Pr. Hermann Waldeck-Pyrmont nevű tagjával, Róza lánya pedig egy évvel később Gf. Ernst v Wurmbrand-Stuppach-hal. Érdekes párhuzamban látni az összeházasodó, eltérő etnikumú házastársak testvéreket is magába foglaló családfájának leszálló ágait. A Zichy ükapa szintén német feleséget választott, akinek a leszármazási vonalát 5 generációs kéziratos őstábla őrzi. Egy ténylegesen fát ábrázoló családfa is található a Mikes család tulajdonában, pontosabban a zágoni Mikes kastély kiállítótermében, a genealógus Haller Ferenc munkája. Kevésbé látványos, de hasznos információhordozók a Béli és Bánffy család tagjai által kézzel vagy géppel írott családi leszármazási táblák.